

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

Дипломна робота
бакалавра
з теми: **«СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ СІМЕЙ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
4 курсу, групи Sz1-B19
спеціальності 232 Соціальне забезпечення
Корман Крістіна Віталіївна

Керівниця: *Мельник Ж.В.*,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки і
соціальної роботи

Кам'янець-Подільський – 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ.....	7
1.1 Соціальний захист населення як система: поняття та.....	7
1.2 Особливості розвитку законодавства України про соціальний захист малозабезпечених сімей.....	18
1.3 Нормативно-правове регулювання надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям в Україні.....	25
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ.....	33
2.1 Соціальна підтримка та органи управління в сфері соціального захисту малозабезпечених сімей.....	33
2.2 Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.....	41
2.3 Основні напрями оптимізації системи соціального захисту малозабезпечених сімей в Україні.....	48
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Актуальність теми. Головною передумовою розвитку України до розвиненої країни є вдосконалення та реалізація європейських стандартів у соціальній сфері, що наразі лише частково підтверджується практичними результатами. Соціально-економічні зміни, що відбуваються в українському законодавстві, постійно змінюються та принципово впливають на більшість сфер суспільних відносин у державі. Якщо дивитися на соціальні показники в Україні, то у сфері соціального захисту громадян є певна непослідовність.

Соціальний захист є важливою ланкою забезпечення нормального рівня відносин між державою та громадянами. Основний вплив стосується соціального захисту громадян, відповідно законодавства про рівень соціального захисту в Україні та надання громадянам у зв'язку з цим питань відповідної державної допомоги.

Розвиток держави в основному спрямований на створення самостійної системи соціального захисту всіх верств населення, тобто тих, хто регулярно потрапляє у встановлені ліміти соціального забезпечення.

Громадяни стають учасниками суспільних відносин у визначених випадках, що дає їм право на соціальний захист відповідно до норм чинного законодавства, що гарантується відповідно Конституцією України [14], якою визначено, що Україна є незалежним суспільством і демократичною державою.

Існують соціальні програми, щоб законодавчо створити ефективні зв'язки соціального захисту для громадян, які страждають від мінімального рівня життя, що породжує концепцію ризику бідності. Але через неузгодженість цих програм ми зіткнулися з суперечливими ускладненнями у застосуванні окремих норм і ухвалили зміни до законодавства України про соціальний захист малозабезпечених громадян та сімей. Незалежно від напрямку зовнішньої інтеграції, Україна повинна формувати та розвивати

політику громадянського суспільства на рівні інших розвинутих країн, враховуючи внутрішні чинники, перш за все – рівень соціальної захищеності населення.

Національний соціальний захист малозабезпечених громадян має відповідати міжнародним стандартам соціального захисту. Відповідно, практика застосування соціальних стандартів значною мірою забезпечується нормами міжнародного права, які базуються на застосуванні важливого досвіду різних країн. Забезпечивши дійсно дієві механізми соціального захисту малозабезпечених громадян, ми матимемо чіткий фіксований результат, який матиме позитивний вплив на економіку лише через належне регуляторне ставлення та державний захист, тобто надання відповідних гарантій.

Через право соціального забезпечення та соціального страхування важливу роль у соціальному захисті малозабезпечених громадян відіграє взаємодія на рівні сфери соціального захисту. Законодавчі норми спрямовані на створення активної та постійно функціонуючої структури соціального захисту.

Ступінь наукової розробленості теми дослідження. Багато юристів, правознавців, соціологів в тій чи іншій мірі стурбовані питаннями соціального захисту малозабезпечених громадян. Право на соціальний захист різних громадян є багатограним, і його дослідження відбувається не лише в юридичній науці, а й у рамках філософії, економічної теорії, соціології, психології та фізіології.

Важливий вклад у вивчення теоретичних засад та основ соціального захисту малозабезпечених верств населення здійснили такі науковці як: Андрієнко І., Баранник Л., Базилевич К., Болотіна Н., Борецька Н., Грибіденко І., Руженський М., Сільченко С., Флорескул Л., Ярошенко І.

Проте комплексного аналізу та осмислення питання соціального захисту малозабезпечених громадян у наукових працях на сьогодні недостатньо. Більшість досліджень із вивчення нормативно-законодавчого

регулювання в сучасних умовах розвивалися фрагментарно або стосувалися лише його окремих елементів. Багато змістовних аспектів права про соціальний захист малозабезпечених мають нормативну неузгодженість.

У наукових працях вітчизняні вчені Якуненко Н., Лібанова Е., Іванкевич В., Бевз В. роздумують над проблемою з'ясування причин бідності та пошуку ефективних шляхів її подолання шляхом активної соціальної політики. Проте, незважаючи на велику кількість публікацій, недостатньо уваги приділено дослідженню того, як існуючі форми соціальної підтримки можуть бути застосовані до проблем бідних та як знайти шлях щодо вирішення даної проблеми.

З огляду на актуальність дослідження, нами обрана тема для дослідження: *«Соціальний захист малозабезпечених сімей»*.

Об'єкт дослідження: малозабезпечені сім'ї.

Предмет дослідження: норми системи права України, які регулюють право на соціальний захист малозабезпечених громадян в Україні.

Мета дослідження: визначити основні напрями та шляхи оптимізації системи соціального захисту малозабезпечених сімей в Україні.

Відповідно до мети дослідження були визначені такі **завдання:**

1. Обґрунтувати теоретичні підходи до дослідження проблеми соціального захисту малозабезпечених сімей в Україні.
2. Проаналізувати нормативно-правове регулювання надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям в Україні.
3. Дослідити порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям в Україні.
4. Запропонувати напрями та шляхи оптимізації системи соціального захисту малозабезпечених сімей в Україні.

Методи дослідження: теоретико-практичний аналіз літературних джерел з досліджуваної проблеми, порівняльно-правовий метод, метод системного аналізу.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати дослідження та розроблені рекомендації можуть бути використані для вдосконалення системи соціального захисту малозабезпечених сімей.

Апробація результатів дослідження. Апробація результатів нашого дослідження представлена у Збірнику наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у науковій статті з теми: «Актуальні аспекти соціального захисту населення в Україні» (Мельник Ж. В., Корман К. В. Актуальні аспекти соціального захисту населення в Україні / Ж. В. Мельник, К. В. Корман // *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / за ред. Л.П. Мельник, Т.Л. Опалюк. Вип. 37. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В, 2022. С. 96 – 102).

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел до якого входить 40 позицій.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ

1.1 Соціальний захист населення як система: поняття та види

В Україні соціальний захист здійснюється в таких організаційно-правових формах: державне соціальне страхування робітників і службовців, прирівняних до них та членів їх сімей; соціальне страхування; додаткові форми соціального страхування за рахунок коштів окремих підприємств, фондів, творчих профспілок. Найважливішими видами соціального захисту є пенсії (за віком, по інвалідності, працездатності, у зв'язку з втратою годувальника) та допомоги (у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, вагітністю та пологами, дітям із малозабезпечених сімей), багатодітним сім'ям та одиноким матерям) [3, с. 78].

Соціальний захист населення – це гарантована і реалізована державою система заходів правового, соціально-економічного та організаційного характеру для забезпечення гідного життя, тобто матеріального забезпечення на рівні сучасного суспільного розвитку та вільної людини [3, с. 82].

Соціальний захист – це комплекс організаційних, правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення добробуту кожного члена суспільства за певних економічних умов [5, с. 89].

Система соціального захисту в широкому розумінні – це система правових, соціально-економічних і політичних гарантій, що представляють собою умови для забезпечення засобами існування [5, с. 99]:

- працездатні громадяни – за рахунок індивідуального трудового вкладу, економічної самостійності та підприємництва;
- вразливі верстви суспільства – за рахунок держави, але не нижче встановленого законом мінімального рівня виживання.

Соціальний захист – це, з одного боку, функціональна система, тобто система напрямків, за якими він реалізується, а з іншого – інституційна система, тобто інституційна система (держава, профспілки та інші громадські організації), яка його забезпечує [8, с. 56].

Соціальний захист має охоплювати такі сфери:

- Забезпечувати членам суспільства прожитковий мінімум і надавати матеріальну допомогу тим, хто її потребує з об'єктивних причин, захищаючи їх від факторів, що знижують їх життєвий рівень.
- Створювати умови, що дозволяють громадянам вільно заробляти собі на життя будь-якими способами, що не порушують законодавства.
- Забезпечити належні умови праці працівників та захистити їх від негативного впливу промислового виробництва.
- Забезпечувати екологічну безпеку членів суспільства.
- Захищати громадян від злочинів.
- Захищати громадянських і політичних прав і свобод відповідно до принципів легітимної демократичної держави.
- Створювати умови, що виключають збройні суспільства та міжнародні конфлікти.
- Дотримуватися свободи від політичних переслідувань та адміністративного свавілля.
- Забезпечувати свободу духовного життя від ідеологічного тиску.
- Створювати сприятливий психологічний клімат в усьому суспільстві, в окремих осередках і структурних утвореннях, захист від психологічного тиску.
- Забезпечувати якомога більшу стабільність в суспільному житті [9, С. 56 – 59].

Основними завданнями соціального захисту в Україні є:

- забезпечення мінімального рівня заробітної плати, її індексації згідно з прожитковим мінімумом, встановленим Верховною Радою України;

- задоволення належного рівня охорони здоров'я та освітньо-культурних потреб задля всебічного розвитку особистості;
- захист купівельної спроможності малозабезпечених громадян;
- вирівнювання рівнів життя окремих категорій населення тощо [2, с. 68].

Реалізація цих завдань можлива лише за умови комплексного використання різноманітних методів і важелів, зокрема реалізації конституційних прав громадян на працю та допомогу по безробіттю, запровадження оплати праці не нижче мінімального рівня, індексації заробітної плати в умовах підвищення цін і гідної оплати праці, надання державної допомоги, пільг та інших видів соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям і сім'ям з дітьми, матеріальної підтримки у разі досягнення пенсійного віку, тимчасової або стійкої непрацездатності, втрати працездатності ін [1, с. 12].

Основними видами соціального страхування і захисту населення є (рис.1.1):

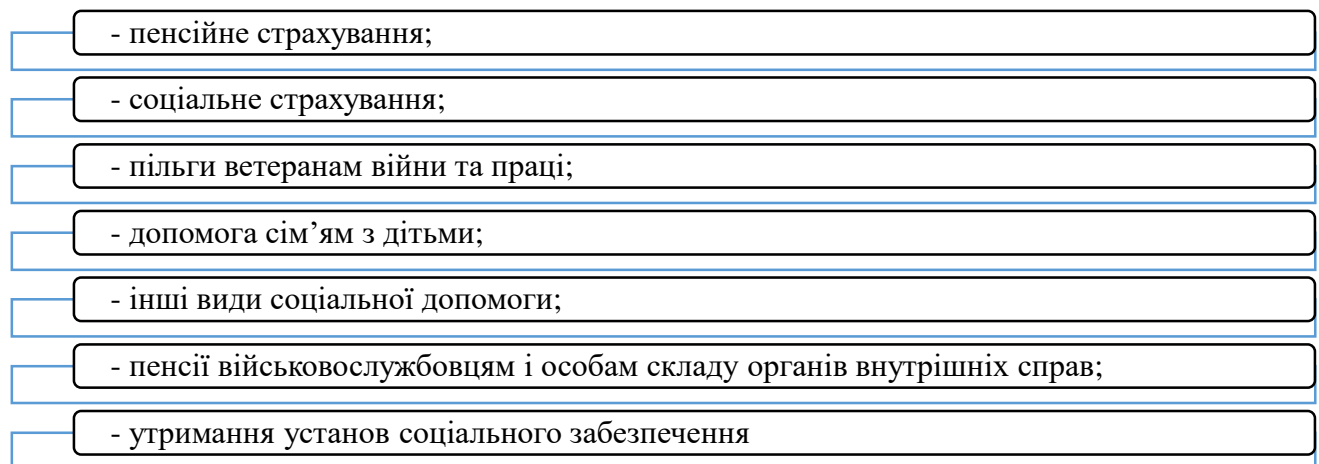

Рис. 1.1 Основні види соціального захисту

Джерело: складено автором на основі [7, с. 3].

На сьогодні при реформуванні галузі права соціального забезпечення відповідно у право соціального захисту досі залишились складнощі нормативного характеру, а саме:

- досі відсутній системний закон, який би повно визначав загальні принципи правових положень, що регулюють відносини у сфері соціального захисту населення;
- насиченість, складність і плутаність нормативного матеріалу;
- відсутність стабільності та послідовності у запровадженні нових, відповідних правил створення системи соціального захисту та її складових;
- суперечливість і невизначеність термінів і понять [8, с. 79].

Регулювання системи соціального забезпечення має відбуватися не лише на рівні юридичної спільноти, а й залежати від напряму розвитку та узгодженості соціального законодавства з іншими галузями права.

Від розвитку та створення нових механізмів у цій сфері залежить розвиток та реалізація належного рівня соціального захисту.

На цьому етапі в Україні було розроблено багато законів про соціальний захист, які передбачили умови та порядок надання соціальних грошових виплат та соціальних послуг населенню. У цій системі, однак, немає єдиного нормативно-правового акта, що встановлює загальні принципи соціального захисту, а є системний характер актів, що регулюють відносини у сфері соціального захисту, та їх існуючі функціональні «угруповання», метою яких є захист населення від негативного впливу соціальних ризиків [10, с. 98].

Поняття «соціальний захист» є конституційним. Водночас широко вживаний у радянський період термін «соціальне забезпечення» продовжує поширюватися в науці та практиці та є стрижневою категорією права соціального забезпечення, яке, у свою чергу, є невід'ємною частиною загального права соціального забезпечення національної правової системи України.

Система соціального забезпечення – це комплекс соціального страхування, соціальної допомоги та забезпечення, орієнтований на сталий

розвиток людини. Розглянемо визначення поняття «соціальний захист» для різних категорій громадян на законодавчому рівні [12, с. 60].

Прийнята Конституція України від 28 червня 1996 р. у ст. 46 повністю гарантувала право громадян на соціальний захист на нормативному рівні та визначила, що це право включає право на грошове забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової непрацездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них причин, а також у старості та в інших випадках передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, витрати на яке здійснюються за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення, створенням мережі державних, громадських і приватних установ для догляду за людьми з обмеженими можливостями. Пенсії, інші види соціальних виплат і допомоги як основне джерело існування мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [14].

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» 1991 р. «Соціальний захист інвалідів є елементом діяльності держави щодо забезпечення прав і можливостей інвалідів на рівних засадах». з іншими громадянами і полягає у наданні пенсій, державної допомоги, компенсаційних та інших виплат, соціальних виплат, здійсненні реабілітаційних заходів, встановленні опіки чи піклування третіх осіб» [18].

У ст. 1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» 1992 року, в якій зазначено, що соціальний захист військовослужбовців – це дія (функція) держави, спрямована на створення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізація конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого роду їх службової діяльності, соціального становища, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі [23]. Це право

на їх утримання у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них причин, старості та в інших випадках, передбачених законом. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» питання соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей ґрунтується на принципах (рис.1.2):

Рис. 1.2 Принципи соціального захисту

Джерело: складено автором на основі [3, с. 67].

У пояснювальній записці до проекту Закону України «Про основи соціального захисту населення» дається визначення соціального захисту, тобто соціальний захист – це діяльність держави, спрямована на реалізацію соціальної політики через систему захищених законом соціальних, економічна, правова, організаційно-технічна діяльність суспільства, спрямована на соціальну підтримку громадян, які опинилися у складній життєвій ситуації, шляхом запобігання, зменшення або усунення соціальних загроз, що здійснюється на державному та місцевому рівнях з метою забезпечення державних соціальних гарантій та державних соціальних стандартів, гарантування мінімально достатніх умов та рівня і якості життя, підтримки життєдіяльності громадян [25].

Сьогодні система соціального захисту України складається з двох підсистем – системи державного соціального захисту та системи недержавного соціального захисту. Відповідно, система соціального забезпечення – це система правових норм, які регулюють відносини щодо організації фінансування та надання матеріальної допомоги, матеріальної

допомоги та соціальних послуг (соціального догляду та підтримки) населенню з метою захисту від можливих негативних ризиків.

У свою чергу державний соціальний захист складається з *трьох підсистем*: загальної системи соціального захисту (загальні умови для всього населення, які реалізуються через соціальне страхування та державну соціальну допомогу); спеціальний соціальний захист (окремих категорій осіб відповідно до їх професійного статусу); додатковий соціальний захист (для окремих категорій осіб відповідно до їх соціального статусу).

Кожна з існуючих і названих ланок становить окрему організаційно-правову форму соціального забезпечення, яка функціонує на основі відповідних нормативно-правових актів і передбачення конкретних джерел фінансування. Відповідно до Концепції соціальної захищеності населення України [34, с. 53], де вперше визначено правові та нормативно-правові основи соціальної захищеності населення, механізми, які, виходячи з можливостей економіки, забезпечують реалізацію соціальної безпеки населення України, забезпечити дотримання державних гарантій щодо:

- реалізація прав громадян на працю та допомогу по безробіттю;
- заробітна плата та мінімальна заробітна плата;
- підтримання рівня життя населення шляхом перегляду мінімальних розмірів основних соціальних гарантій в умовах подорожчання споживчих товарів і послуг;
- надання державної допомоги, пільг та інших видів соціальної підтримки малозабезпеченим громадянам та сім'ям з дітьми;
- матеріальне забезпечення при досягненні пенсійного віку тощо.

Таким чином, *соціальний захист населення* – комплекс соціально-економічних заходів, що здійснюються державою і суспільством, мають забезпечити оптимальні умови життя, задоволення потреб, підтримання життєдіяльності та ефективного існування окремих, різноманітних соціальних

категорій і груп. Крім того, такий захист має бути спрямований проти небезпечних ситуацій у звичайному житті громадян.

Нова соціальна політика держави також набула нового впливу на сферу суспільних відносин, а саме нового змісту набули суміжні поняття та з'явився новий зміст, зокрема, у поняттях «соціальне страхування», «соціальна допомога», «соціальний ризик», «соціальна справедливість» та ін. Слід зазначити, що окрім соціального забезпечення соціальний захист включає ще одну важливу складову, а саме соціальне забезпечення, яке не є новим поняттям, але набуває нового значення [35, с. 78].

Ми розглядаємо соціальне страхування як досить важливий елемент соціального захисту соціальних відносин у побуті, побуті та трудових відносинах. Соціальне забезпечення спрямоване на повернення економічно активного, фізично здорового населення шляхом гарантування матеріального забезпечення громадян, які працювали до пенсійного віку.

Слід зазначити, що відповідно до ст. 1. «*Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування*» від 14 січня 1998 р. *загальнообов'язкове державне соціальне страхування* – це система прав, обов'язків і гарантій, що забезпечує соціальний захист, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, втрати роботи з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законодавством, за рахунок коштів, створених за рахунок виплати страхові внески власника або уповноваженого ним органу (далі – роботодавець) громадян, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом [35, с. 80].

Статтею 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності та витрат, пов'язаних з похованням» від 3 червня 2008 року № 309-VI встановлено загальнообов'язкове державне соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності та витрат, пов'язаних з похованням – матеріальне

забезпечення громадян у зв'язку з цим. З втратою заробітної плати (доходу) у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності (у тому числі по догляду за хворою дитиною, дитиною-інвалідом, хворим членом сім'ї), вагітністю та пологами, частковими витратами на відшкодування шкоди, пов'язаної зі смертю застрахованої особи або членам його сім'ї, а також надання соціальних послуг за рахунок коштів бюджету Фонду соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, яка виникла шляхом сплати роботодавцем, громадянами страхових внесків, та за рахунок інших джерел [35, с. 80].

Відтепер лише медичне страхування в принципі приймається разом із соціальним страхуванням переважно для надання медичної допомоги. Відтепер громадяни отримують важливий елемент захисту від загроз здоров'ю та життю людей. Для системи охорони здоров'я цей прогрес має перспективу. Тобто гарантувати надання відповідної допомоги у разі виникнення певних обставин, а саме настання непередбаченого випадку чи захворювання людини. Внесенням змін до Закону України «Про екстрену медичну допомогу» від 18.06.2013 року Верховною Радою України, а саме поправки про внески благодійності, але без належного контролю це перетворило питання благодійних внесків на «добровільні» внески на розвиток медицини в цілому [17]. Покращення ситуації з забезпеченням належного рівня допомоги щодо надання медичних послуг має забезпечити медичне страхування через надходження від нього.

Важливою соціальною складовою в сфері захисту виступає соціальна допомога. Питання соціальної допомоги також досліджували вчені, серед яких Н. Б. Болотіна, Б. І. Сташків, П. А. Шевчук, П. Д. Пилипенко та інші. Проблемність питання постає саме в наявності певних протиріч в різних нормативних актах саме в тлумаченні.

Соціальна допомога як комплекс засобів соціальної підтримки соціально незахищених верств населення за рахунок коштів місцевого та державного бюджетів, оскільки підтримка надається у різноманітних формах,

таких як грошова допомога, субсидії та інші форми. Тоді вона виступає як одна з організаційно-правових форм соціального захисту.

Під поняттям «соціальна допомога» можна розглядати грошові виплати особам, які перебувають у особливих соціальних ризиках, що здійснюються в рамках системи соціального страхування, ці виплати надходять відповідно з державного бюджету [4, 9, 12].

Слід звернути увагу на важливість вивчення проблеми «малозабезпечених сімей». Сьогодні це питання має велике соціальне значення, оскільки в Україні значна частина населення має дуже низький рівень доходів, а отже, близька до межі бідності. Відповідно до статуту бідність визначається окремо через встановлений прожитковий мінімум, тобто економічний дохід громадян. Звичайно, це обмеження є мінімальним, враховуючи лише мінімальні потреби для виживання громадян, але ця підтримка держави вже є позитивним фактором. Статтею 1 Закону України від 4 жовтня 1994 р. «Про межу малозабезпеченості» встановлено, що межа малозабезпеченості – це розмір сукупного доходу на душу населення, який гарантує мінімальний рівень споживання товарів і послуг для непрацюючих громадян [16]. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», прийнятого в Україні 1 червня 2000 року, малозабезпеченими сім'ями вважаються сім'ї, середньомісячний дохід яких з поважних або незалежних причин нижчий від середньомісячного доходу. прожитковий мінімум сім'ї та [21]. Розмір державної соціальної допомоги відповідно визначається як різниця між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом, обчисленим за методикою, розробленою центральним органом виконавчої влади, уповноваженим у сфері праці та соціальної політики, але ця сума не може перевищувати 75% прожиткового мінімуму сім'ї [3, с. 67].

В статті 1 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» середньомісячний сукупний дохід сім'ї – це середньомісячний дохід усіх членів сім'ї з усіх джерел доходів за шість

місяців, що передують місяцю звернення за державної соціальної допомоги. Відповідно до закону, право на цей вид допомоги мають відповідно малозабезпечені сім'ї, які постійно проживають на території України [21]. Сьогодні українські вчені починають ширше досліджувати питання визначення розміру доходу, розрахунку економічного та трудового потенціалу сім'ї як основи для призначення державної соціальної допомоги.

Враховуючи теоретичні матеріали та наукові дослідження проблеми бідності, які потребують більш детального вивчення через державне регулювання, відповідно, ця діяльність у сфері суспільних відносин має значний вплив на соціальну складову захисту малозабезпечених верств населення. Загалом розвиток соціального захисту населення в нашій державі є позитивним, тому потребує подальшого розвитку та вдосконалення нормативно-правової бази. Необхідно уніфікувати законодавче поняття «соціальний захист», уточнити деякі невідповідності його складових усталеному тлумаченню наукових думок, забезпечити необхідну фінансову підтримку держави, оскільки це гальмує розвиток державної політики регулювання соціальної сфери.

1.2 Особливості розвитку законодавства України про соціальний захист малозабезпечених сімей

Конституція України визнає за громадянами право на соціальний захист, яке включає право на забезпечення їх у разі повної або часткової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них причин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, пенсії, пенсії, інші соціальні виплати та допомоги, які є основним джерелом доходу, повинні забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, визначеного законом (ст. 46); громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається органами державної влади та органами місцевого самоврядування безоплатно або за плату, передбачену законом (ст. 47); право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48); право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49); сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою (ст. 51); право дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на державне утримання та освіту (ст. 52); право на доступну та безкоштовну освіту в державних навчальних закладах [14].

Проте діяльність із соціального захисту в Україні як незалежній державі фактично розпочалася задовго до проголошення незалежності, тобто після прийняття Декларації про національний суверенітет України 16 липня 1990 року. Законодавчі акти, прийняті спочатку Верховною Радою УРСР і після здобуття Верховною Радою України незалежності 24 серпня 1991 року, переконливо свідчать про незахищеність громадян. 1 березня 1991 року був прийнятий Закон України «Про зайнятість населення» (який втратив чинність), який враховує поняття безробітного і встановлює порядок забезпечення громадян належною роботою, професійної підготовки та перепідготовки, їх соціального захисту [3, с. 32].

Закон УРСР від 21 березня 1991 р. «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» закріпив нове поняття інвалідності відповідно до

міжнародних стандартів – не тільки обмеження працездатності (як у попередньому законодавстві), але й обмеження працездатності, а й життєдіяльність, яка дає таким особам право на соціальну допомогу та захист [18].

Закон України «Про пенсійне страхування» від 5 листопада 1991 року запровадив нову загальну пенсійну систему, яка передбачала не лише трудові пенсії, а й соціальні пенсії, причому право на отримання трудових пенсій не залежить від інших доходів, які забезпечують пенсії. Одержувачі мають право на працю та отримувати пенсії, скасовано такі умови, як мінімальний стаж роботи для призначення трудових пенсій [20].

Так, у 1993 р. Верховна Рада України затвердила Концепцію соціального захисту українського народу, яка мала лише декларативний характер. Справжні зміни почалися в 1995 році зі створенням нової адресної програми соціальної допомоги, спрямованої на захист найбільш вразливих верств населення. Наприклад, надання житлових субсидій на той час було ринковим [1, с. 7].

Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про вдосконалення управління у сфері соціального захисту населення» [1, с. 9], у якій було розпочато інституційні реформи, тобто департаменти стали адміністративними департаментами соціального захисту населення.

З 12 травня 1995 р. відповідно до Указу Президента України № 376/95 «Про організаційні заходи щодо посилення соціального захисту малозабезпечених громадян», спрямованих на належне виконання державних програм та більш економне використання держави та для потреб громадян. Для надання належної допомоги на місцях створюються місцеві бюджетні фонди, відділи соціальної компенсації та управління забезпечення соціального захисту малозабезпечених громадян, тобто ці підрозділи є частиною місцевої адміністрації [33, с. 14].

З 1997 по 2000 рік реалізовувалася цільова програма соціальної політики, яка передбачала перехід від соціального забезпечення для всіх до

прямого надання адресної допомоги за встановленими правилами. Тобто продовжувати реформувати та розвивати систему соціального захисту.

Реалізація програми розпочалася з прийняттям постанови Кабінету Міністрів України від 22 лютого 1999 р. № 238 «Про призначення адресної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям» [34, с. 92]. Вже з 1 червня 2000 року Верховна Рада України приймає Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», який закріплює та розвиває запроваджену урядом соціальну програму адресної підтримки малозабезпечених верств населення [21].

Відповідно до цього Закону право на державну соціальну допомогу має кожна малозабезпечена сім'я, яка постійно проживає на території України і середньомісячний сукупний дохід якої з поважних або незалежних причин є нижчим від прожиткового мінімуму для сім'ї (п. 3 ст. Закону). Це свідчить про універсальність соціальної допомоги як складової соціального захисту. Враховуючи, що перехід до ринкових відносин в Україні супроводжувався різким падінням рівня життя, переважно в перші роки незалежності країни, законодавчими актами були передбачені значні пільги та компенсації для різних категорій населення. Хоча слід визнати, що цей процес триває і зараз. Багатьом працівникам не виплачують прожитковий мінімум, і це було і залишається негативним моментом.

Закон України «Про державну соціальну допомогу дітям та інвалідам» гарантує право дітей та дітей-інвалідів на отримання матеріальної допомоги шляхом встановлення державної соціальної допомоги, вартість якої сплачується за рахунок коштів Державного бюджету України та її соціального забезпечення у розмірі мінімального прожиткового мінімуму [15].

Постанова Кабінету Міністрів України від 19 червня 2002 р. № 856 «Про організацію харчування в загальноосвітніх навчальних закладах окремих категорій учнів з метою повноцінного харчування та поліпшення становища дітей-сиріт, дітей з недостатнім харчуванням у батьківського

підклування та від дітей із малозабезпечених сімей» визначає дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей із сімей, які отримують допомогу за ст. 19 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» передбачає, що загальноосвітні навчальні заклади забезпечують безкоштовне харчування [22].

Постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію харчування окремих категорій учнів у загальноосвітніх навчальних закладах» від 19 червня 2002 р. також регулює інтернати для дітей, тобто постійне проживання дітей віком від 4 до 18 з вадами фізичного або психічного розвитку, які потребують стороннього, домашнього та медичного догляду [5, с. 86].

В Україні ще не прийнято жодного законодавчого акту, який створить цілу національну систему соціальної допомоги. Міністерство соціальної політики України свого часу розробляло такий проект закону, але, на жаль, він так і залишився лише робочим проектом, тобто був залишений через брак коштів, комплексне та системне врегулювання цих відносин не було можливим, і потрібно було кроки щодо окремих видів окремих правових засобів соціальної допомоги.

Соціальна допомога в Україні надається за принципами: доцільності; добровільності, доступності; адресності, гуманності; пріоритет у наданні такої допомоги неповнолітнім, сім'ям з дітьми, непрацездатним громадянам; надання соціальної допомоги за встановленими соціальними нормативами в розмірі та на рівні, що відповідають потребам особи та визначаються економічними можливостями держави; цільове використання коштів, спрямованих на надання соціальної допомоги; безповоротність соціальної допомоги. Адресність соціальної допомоги полягає в її цілеспрямованості та залежності розміру наданої допомоги від матеріального стану конкретного отримувача. Цілеспрямованість соціальної допомоги проявляється залежно від виду та обсягу допомоги на конкретні життєві потреби людини. Надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, як і надання

деяких інших видів допомоги, здійснюється виходячи з прожиткового мінімуму – основного державного соціального стандарту, залежно від якого визначається право особи на державну соціальну допомогу [7, с. 69].

Ці питання регулюються Законом України від 15 вересня 1999 р. «Про прожитковий мінімум». Система державних соціальних стандартів визначена Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 5 жовтня 2000 р. [30].

Крім матеріальної допомоги державна соціальна допомога включає також надання матеріальної допомоги та соціальних послуг, реалізація яких регулюється великою кількістю нормативно-правових актів, що призводить до дублювання та ускладнення правозастосування.

Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 р. не вдосконалив правового регулювання у цій сфері. Відповідно до ст. 1 Закону про соціальні послуги – комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на конкретні соціальні верстви населення або осіб, які перебувають у складній життєвій ситуації та потребують сторонньої допомоги (далі – особи, які потребують допомоги), з метою покращення або відновлення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя [32].

Законодавство забезпечує додатковий соціальний захист таких категорій населення: дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; ветерани війни; ветерани військової служби та ветерани органів внутрішніх справ; ветерани праці та люди похилого віку; інваліди та люди з обмеженими фізичними можливостями; особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; особи, які постраждали від політичних репресій; біженці та ін. До стратегічних напрямків боротьби з бідністю віднесено реформування системи соціального забезпечення, яке здійснюватиметься шляхом запровадження консолідованої системи адресної соціальної допомоги та соціальних послуг; поглиблення адресності державної соціальної

допомоги шляхом реалізації Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [21].

Слід зазначити, що соціальне явище малозабезпеченості є основою всієї системи державної соціальної допомоги.

Під бідністю (малозабезпеченістю) розуміється середньомісячний сукупний дохід особи або сім'ї, які під впливом об'єктивних факторів не можуть забезпечити мінімальний рівень забезпечення життя. У законодавстві з'являється термін «малозабезпечені сім'ї». Це назва домогосподарства, чий середній сукупний місячний дохід з законних або незалежних причин менший, ніж прожитковий мінімум домогосподарства. Відповідно, під середньомісячним сукупним доходом домогосподарства розуміється середньомісячний дохід усіх членів сім'ї з усіх джерел доходу за шість місяців до місяця звернення за державною соціальною допомогою. В Україні функцію надання соціальних виплат малозабезпеченим виконує не лише Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», а й інші нормативно-правові акти. Зокрема, до найширшої категорії соціальної допомоги можна віднести інші соціальні грошові виплати, житлові та громадські субсидії, соціальне забезпечення [21].

Недоліком є те, що українське правове регулювання у сфері соціального захисту в цілому порушує системні принципи, особливо державної соціальної допомоги як однієї з організаційно-правових форм соціального захисту. Досі не створено єдиного законодавчого акта, який би регулював загальні засади реалізації особами права на державну соціальну допомогу, визначення підстав та умов надання соціальної допомоги, єдиний порядок обчислення доходів громадян та види такої допомоги.

Очевидно, що маємо визначити загальну підставу для надання соціальної допомоги – малозабезпеченість, стан особи, доходи якої з незалежних від неї причин нижчі від прожиткового мінімуму.

Таке розуміння малозабезпеченості міститься в Законі України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [9], що слід вважати позитивним фактом відповідно до міжнародних стандартів.

Проте сфера дії Закону необґрунтовано звужена. Крім цього, продовжує діяти ряд нормативно-правових актів, що конкретизують конкретно визначені об'єкти різноманітних соціальних виплат. Крім того, не у всіх встановлено такі умови, як низькі доходи. Узгоджена методологія розрахунку загального доходу домогосподарства на душу населення повинна відігравати важливу роль у цьому відношенні. Сучасні правові механізми визначення рівня бідності недосконалі та не узгоджені з іншими правилами розрахунку в системі соціального забезпечення. Відповідно до зазначеної постанови Кабінету Міністрів України межа малозабезпеченості визначається як відношення стандарту відносної бідності, обраного державою на основі даних комплексного обстеження умов життя натуральних домогосподарств, місячна заробітна плата на одну особу.

Межа бідності використовується для визначення ступеня та масштабів бідності, тобто частки домогосподарств (домогосподарств), чий рівень споживання (доходу) на душу населення нижче визначеної межі бідності.

Для оцінки рівня та масштабів регіональної бідності межа бідності на регіональному рівні визначається як відношення обраного відносного стандарту бідності до регіонального мінімального рівня життя.

Сьогодні це питання має чітку та більш визначену мету, яку необхідно повністю реалізувати, щоб усунути прогалини у бідності та нерівності доходів серед громадян. В результаті жорстких критеріїв економії заощаджень влада продовжила фінансувати соціальний сектор економіки та реалізовувати програми місцевого характеру, орієнтовані на громадян з низькими доходами відповідно до рівня їхнього життя та умов. Звичайно, цей процес не буде швидким, але слід сподіватися, що надію на розвиток соціального захисту вдасться досягти шляхом ефективного контролю та фінансування розвитку соціальних програм для малозабезпечених громадян.

1.3 Нормативно-правове регулювання надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям в Україні

Питання нормативно-правового регулювання соціального захисту малозабезпечених громадян в Україні є важливим, оскільки торкається питання матеріального забезпечення громадян, які перебувають у складному соціальному становищі. Тому торкнемося проблеми бідності, яка сьогодні є значною соціальною загрозою.

Соціальні ризики змінюються дуже динамічно, тому у випадку соціального ризику виконання функцій соціального забезпечення по відношенню до суспільства має бути належним чином регламентовано, відповідно до функцій держави.

Важливим видом допомоги є державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01.06.2000 р. № 1768 спрямований на гарантування реалізації конституційних прав громадян на соціальний захист – шляхом забезпечення рівня життя не нижчого від прожиткового мінімуму, шляхом надання матеріальної допомоги принаймні сім'ям, охопленим соціальним захистом [21].

Бідність, як соціальна загроза, є основною причиною виникнення права на соціальну допомогу у зв'язку з незадовільним матеріальним забезпеченням. Виникнення такої соціальної надзвичайної ситуації, як бідність, для вирішення якої громадяни потребують державної підтримки, залежить від об'єктивних факторів. Це означає, що він визначає неспроможність конкретної особи чи сім'ї забезпечити власний дохід на рівні встановленого в державі прожиткового мінімуму.

У Законі України «Про межу малозабезпеченості» від 10 жовтня 1994 р. визначено питання сукупного доходу при необхідному споживанні товарів і послуг на мінімальному рівні, тобто відповідно до норми, встановлені на законодавчому рівні [21].

Так, наприклад, сучасні вчені та теоретики незадовільний стан матеріальної забезпеченості людини визначають як бідність, але на відміну від них соціологи та економісти також вважають незадовільний матеріальний стан, але відповідно бідністю.

Жоден нормативно-правовий акт не визначив найважливіше поняття – поняття бідності, тоді як у ст. 1 Закону України від 01.06.2000 р. № 1768-III «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» встановлено, що сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний дохід нижчий більше прожиткового мінімуму на сім осіб [21]. Питання визначення терміну «прожитковий мінімум» регулює ст. 1 Закону України «Про прожитковий мінімум», якою визначено, що прожитковий мінімум для сім'ї – це розмір прожиткового мінімуму, встановлений для кожної сім'ї залежно від її складу, обчислений і затверджений відповідно до цього Закону для осіб, що належать до основних соціальних груп і демографічних груп населення. Отже, маємо, що стан матеріальної незабезпеченості особи, коли вона не має засобів до існування та об'єктивно потребує соціального забезпечення, визначає поняття малозабезпеченості та бідності [31].

Для певної коректності у національному законодавстві та теорії права соціального забезпечення при розгляді цього питання вживається термін «малозабезпеченість», який адекватно визначає наявні потреби особи, охопленої соціальним захистом.

На сьогодні основні одержувачі державної соціальної допомоги, тобто пільговики, розглядаються за такими категоріями [5, 7, 12, 33, 34]:

– за типом сім'ї:

- 1) сім'ї, які складаються виключно з працездатних осіб;
- 2) сім'ї, які складаються виключно з осіб з інвалідністю;
- 3) сім'ї з особами з інвалідністю;

– за квотою пільговиків – за другим і третім із зазначених типів сімей:

- 1) сім'ї пенсіонерів;

- 2) сім'ї з особами з інвалідністю;
- 3) сім'ї з дітьми з інвалідністю;
- 4) сім'ї з дітьми до 3 років;
- 5) сім'ї з дітьми віком до 16 років.

У сільській місцевості проживає переважна більшість тих груп населення, які постраждали від обставин конкретної ситуації і мають право на державну соціальну допомогу малозабезпеченим.

Оскільки до малозабезпечених громадян належать також самотні громадяни, то слід розуміти, що до них також відносяться люди похилого віку, військовослужбовці тощо. Основним заходом визначення цих осіб є нормативне регулювання їх майнового стану та рівня доходів відповідно до норм, встановлених чинним законодавством.

Сьогодні, коли йдеться про визначення стандарту задоволення базових людських потреб у світі, існують різні шляхи визначення проблеми. Однак найбільш правдоподібним і дійсним, визначеним деякими вченими, є проблема прожиткового мінімуму.

Прожитковий мінімум сьогодні визначається як грошова оцінка базових людських потреб і базується на відповідних наукових критеріях. Їхній розвиток обумовлений необхідністю, кажучи мовою науки, визначити фізіологічне виживання. Відповідно до чинного законодавства ми маємо розглядати не лише питання малозабезпечених сімей, а й розглядати в контексті самотню людину. Оскільки самотня особа має права члена сім'ї відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 2000 р. № 1768-III [21].

Розглянемо зазначені в ст. 1 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» визначення сім'ї та малозабезпеченої сім'ї, отже сім'я – це особи, які спільно проживають та пов'язані спільним побутом через взаємні права та обов'язки, а малозабезпечена сім'я – це сім'я, яка з певних причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї [21].

Загалом сім'ї, які можуть подати заявку на цю допомогу, включають:

- чоловік;
- дружина;
- родичі, усиновлені та підопічні цих осіб;
- також діти, які до 23 років навчаються у вищих навчальних закладах I-IV ступеня акредитації та професійно-технічних навчальних закладах за денною формою навчання, які не мають власних сімей;
- повнолітні неодружені діти, які визнані як особи з інвалідністю з дитинства I і II групи або особи з інвалідністю I групи і проживають разом з батьками;
- непрацездатні батьки подружжя, які проживають разом з ними та перебувають на їх утриманні, у зв'язку з відсутністю власних доходів;
- особа, яка проживає з одинокою особою з інвалідністю I групи та здійснює його догляд.

Необхідно дотримуватись порядку надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим. Подання уповноваженим представником сім'ї заяви до органу праці та соціального захисту населення за місцем проживання або виконавчого комітету сільської, селищної ради. Компетентний сільський комітет, житлово-комунальна рада подає до органу праці та соціального захисту населення заяву про призначення державної соціальної допомоги. До заяви додається згода сім'ї на збір відомостей про неї та її майно, доходи та майно.

Також надається документ, що посвідчує особу, довідка про склад сім'ї (із зазначенням професії всіх членів сім'ї та за віковим критерієм), декларація про доходи та майно, що є у власності сім'ї, довідка про наявність та розмір ділянки (участь) [9, с. 4].

Уповноважені органи мають право використовувати всі офіційні джерела інформації та відповідно використовувати інформацію органів державного контролю. Рішення про призначення або про відмову у

призначенні державної соціальної допомоги приймаються протягом десяти календарних днів і наступного дня надсилаються уповноваженому представнику малозабезпеченої сім'ї.

Розмір державної соціальної допомоги визначається як різниця між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом і обчислюється за методикою, встановленою уповноваженим органом, але не може перевищувати 75% прожиткового мінімуму для сім'ї.

Державна соціальна допомога надається строком на шість місяців. Така допомога може призначатися на період непрацездатності особам, яким за результатами медико-соціальної експертизи встановлена непрацездатність і які не мають інших засобів до існування. Для тих, хто досяг 65 років і не має інших джерел утримання, державна субсидія – довічна.

Державна соціальна допомога не може бути призначена: працездатним членам малозабезпечених сімей, які протягом трьох місяців перед зверненням за призначенням не працювали, не служили, не навчалися без відриву від виробництва, сім'ям, які звертаються за призначенням державної малозабезпеченої соціальної допомоги. допомоги мають додаткові джерела існування, або сума, придбана чи сплачена за останні 12 місяців, перевищує 10-кратний прожитковий мінімум для сім'ї; встановлена квартира чи будинок у власності чи володінні, якщо порушення житлової площі кожного домогосподарства перевищує 21 кв. метрів, на кожне домогосподарство додатково 10,5 кв.м. або наявність більше одного автомобіля на домогосподарство; корисні ділянки більше 0,6 га [37, с. 37].

Проте деякі умови можуть бути порушені, якщо в сім'ї є непрацездатні особи, які виховують 3 і більше дітей віком до 18 років або не мають можливості отримати засоби для існування у зв'язку з тривалою хворобою одного чи кількох членів сім'ї.

Державна соціальна допомога може бути зменшена до 50% її розміру, якщо сім'я порушує встановлені умови щодо пошуку додаткових джерел існування. У разі порушення інформації під час подання документів на

оформлення або приховування документів виплата державної соціальної допомоги може бути повністю припинена та наступний прийом не раніше ніж через шість місяців.

На даний час призначення державної соціальної допомоги дітям з інвалідністю регулюється Законом України «Про державну соціальну допомогу дітям-інвалідам» від 16.11.2000 р., яким встановлено та регламентовано такі права: державна соціальна допомога особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю віком до 18 років [34, с. 89].

Основу нормативних положень у національному законодавстві для належного захисту певних категорій дітей закладено в «Законі України про охорону дитинства» від 26 березня 2003 р., який починається із зазначення важливості самих положень та відповідного контролю щодо прав дітей у цілому, публічні обов'язки в цьому питанні відповідно покладаються на державу [24].

Сьогодні в усьому світі діти з обмеженими можливостями та дитячими вадами є важливими чинниками розуміння ефективності самих систем соціального захисту та їх загального забезпечення відповідно до норм міжнародного права. У багатьох розвинених країнах таким громадянам, окрім допомоги та підтримки, надають належні умови життя. Для них реалізуються спеціальні інфраструктурні реалізації технологічного характеру, створюючи передумови для їх вільного існування та належних соціальних відносин з ними. Подібні ініціативи мають проявлятися не лише з боку держави, а й зі сторони самих громадян та громадських об'єднань, відповідно їхньої допомоги та поваги, що вже є позитивним та ефективним доповненням до існуючого соціального захисту.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р., де попередньо розглянутого державна соціальна допомога, яка чітко призначається у таких розмірах:

- інвалідам з дитинства I групи – 100% прожиткового мінімуму для тих осіб, які втратили працездатність;

- інвалідам з дитинства II групи – 80% прожиткового мінімуму для осіб, втратили працездатність;
- інвалідам з дитинства III групи – 60% прожиткового мінімуму для осіб, які теж втратили працездатність;
- щодо дітей–інвалідів віком до 18 років – 70% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність [24].

Ті, хто не мають права на пенсію, теж підпадають під низький рівень доходів, тобто вихід є, замість соціальних пенсій починає діяти соціальна допомога. Закон України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» від 18 травня 2004 р. визначає цей порядок [7, с. 89].

Таким чином, навіть у законодавчому регулюванні ми маємо можливість спостерігати залежність систем соціального захисту малозабезпечених громадян від соціальних груп, оскільки більшість із них перебувають і можуть перебувати на межі бідності.

Висновки до 1 розділу

Узагальнення результатів проведеного в цьому розділі теоретичного аналізу вивчення проблеми соціального захисту малозабезпечених сімей в Україні сприяло формулюванню наступних висновків.

Розвиток системи соціального захисту України відбувається одночасно з реформуванням системи соціального захисту, яка відтепер має менше значення за обсягом соціального забезпечення, тобто є її невід'ємною частиною системи соціального забезпечення. Це підтверджено в Конституції України, тому взаємозалежність цих понять дозволяє подальший розвиток цих категорій. Розвиток страхування в соціальних сферах також обіцяє покращення соціального захисту в цілому, наприклад, медичного страхування. За своєю суттю соціальний захист населення потребує нормативного уточнення концептуальних класифікацій, а саме їх нормативних визначень.

Важливою проблемою є бідність, яка потребує подальшого вирішення через наявні перспективи розвитку та загальні програми державної допомоги. Таким чином, соціальний захист є важливим фактором розвитку та формування економічних реформ через національну політику в усій соціальній сфері.

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ

2.1 Соціальна підтримка та органи управління в сфері соціального захисту малозабезпечених сімей

Загалом, відповідно до теоретичних основ, державне управління соціальним захистом – це адміністративно-розпорядча діяльність держави, що здійснюється державними управлінськими повноваженнями, а у випадках, передбачених законом, недержавними органами, яким держава делегувала відповідні повноваження із здійснення соціального захисту населення.

Сьогодні Конституція України та інші нормативні закони визначають систему державних установ у сфері соціального захисту населення та управління ним. Як основний закон, Конституція України втілює цілі і завдання, які стоять перед усією державою на сучасному та майбутньому етапах розвитку. Тобто може створити певні передумови для запобігання економічним ризикам та їх виникненню на існуючій основі [14].

Відмінність між органами управління полягає у змісті їх функцій, тобто певній повноважності органу управління, яка відрізняється за характером діяльності об'єктів, для яких вони створюються. Тому ця відмінність стосується й інших органів управління.

Система органів державного управління у сфері населення та соціального захисту, а також відповідні малозабезпечені громадяни належать до досить складної підсистеми загальної системи інститутів державного управління.

Центральним органом державного управління у сфері соціального захисту населення є Міністерство соціальної політики України. Діяльність Міністерства соціальної політики України регулюється виключно відповідно

до підстав і обсягу повноважень, визначених Конституцією та законами України.

Міністерство соціальної політики України є головною установою в системі центральних органів виконавчої влади, яка здійснює формування та відповідне регулювання, реалізацію державної політики у сферах зайнятості населення та трудової міграції, забезпечення соціального захисту, населення [15]. Основні питання – це питання сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, захисту прав депортованих, які повернулися в Україну.

Сьогодні важливе значення набувають нові нормативно-правові акти щодо Міністерства соціальної політики України – уповноваженого центрального органу управління з питань забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми. Важливим повноваженням Міністерства соціальної політики України є регулювання усиновлення та захисту прав дітей, тобто питання надання гуманітарної допомоги [15].

Сьогодні в Україні питання усиновлення дітей іноземцями є актуальним, оскільки прояв відносин у соціальній сфері є міжнародним питанням щодо захисту прав дітей, їх захисту, належного забезпечення та умов життя. Крім того, Міністерство соціальної політики України щомісячно розраховує фактичний розмір прожиткового мінімуму в розрахунку на одну особу з одночасним розрахунком за основними соціальними та демографічними групами населення.

В Україні Міністерство соціальної політики відповідає за добробут українського народу та надає допомогу в таких сферах: працевлаштування; соціальна безпека; з питань сім'ї та дітей; пенсії всіх категорій [15].

Важливим питанням є перелік осіб, які проживають на території України, які перебувають на відповідному обліку і відповідно мають право на пільги за всіма схемами соціальної допомоги.

Міністерство соціальної політики України має досить розгалужену систему структурних підрозділів на місцях. Основні відмінності – відділи та

управління. Їхні повноваження та сфера діяльності повністю охоплюють соціальну сферу, але важливе місце посідає Державна служба зайнятості при Міністерстві соціальної політики України, яка надає допомогу безробітним та, за потреби, можливість шукачам роботи брати участь у передових програмах, відвідувати певні навчальні курси.

До структури Мінсоцполітики входять управління праці та соціального захисту населення, що працюють у кожному регіоні України. Туди звертаються з питань державної соціальної підтримки. Результативність державної соціальної підтримки залежить від ситуації, в якій перебуває особа, та її можливих наслідків.

У складі Міністерства праці та соціального захисту населення працюють такі департаменти, а саме (рис. 2.1):

Рис. 2.1 Відділи Міністерства праці та соціального захисту населення

Джерело: Складено автором на основі: [15]

Безумовно, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а також центри соціальних служб для пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян також мають бути включені до переліку закладів соціального захисту населення України. До структури Міністерства соціальної політики

України також входить Пенсійний фонд України, який також має представництва в різних регіонах країни [15].

Проте на кожному департаменті чи відділі міністерства лежить велика відповідальність, оскільки він вирішує питання захисту людей від навколишнього середовища та моменту, який у свою чергу негативно впливає на стан економіки країни через соціальну сферу.

Безумовно, в економічному складі країни багато факторів, але з точки зору соціального захисту, соціального захисту малозабезпечених громадян сектор прийому громадян насамперед відіграє важливу роль в управлінні працею та соціальному захисті громадян.

Відділ прийому громадян відповідно до покладених на нього завдань забезпечує:

- допомога сім'ям з дітьми, соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, дітям з інвалідністю, особам, які не мають права на пенсію, особам з інвалідністю та інші види загальнодержавної допомоги відповідно до чинного національного законодавства;
- реалізація державної політики у сфері соціального захисту населення України відповідно до чинного законодавства [15].

Таким чином, ми бачимо, що за наявності досить складної системи органів державного управління, це загалом досить складна система у сфері соціального захисту відповідно до норм чинного законодавства України.

Різноманітність повноважень, з конкретними визначеннями та уточненнями, починається з понять, це може призвести до підвищення ефективності Міністерства соціальної політики України, яке є органом виконавчої влади. Безумовно, державний контроль відіграв важливу роль як інструмент досягнення перспективних цілей у процесі становлення та розвитку України в демократичну та соціальну державу [15].

Державний контроль є ключовою функцією систем державного управління у сфері соціального захисту, оскільки він порівнює фактичне

здійснення соціального захисту з попередньо встановленими вимогами, виявляє прогалини та прорахунки в роботі та сприяє їх усуненню.

Державний контроль у сфері соціального захисту населення охоплює діяльність Міністерства соціальної політики України, різних органів державної влади, зокрема Державної фінансової інспекції України, Рахункової палати, Державного казначейства України, Прокуратури України та інші органи державної влади [15].

Діяльність різних установ регулюється та здійснюється відповідно до конкретних правових актів, які визначають правові основи їх діяльності.

Отже, при зрозумілості та визначеності статусу та ролі державного контролю у сфері соціального захисту в Україні, державний контроль поступово стає менш ефективним через неврегульованість чинного законодавства у його здійсненні. В умовах постійного зростання потреб у розвитку сфери соціального забезпечення її оновлення та подальший розвиток відбувається відносно повільно. Тому час від часу ми отримуємо суперечливі рішення, негативний наслідок нових змін до законодавства без вирішення старих.

З метою реалізації розвитку в сучасних умовах змінюється характер контролю як функції державного управління у сфері соціального захисту населення. У зв'язку з цим, на відміну від каральної спрямованості контролю, спрямованого насамперед на виявлення недоліків і прорахунків, він все більше набуває інформаційно-аналітичної цінності, виступаючи засобом, що дає можливість більш ретельно вивчити ситуацію і зробити відповідні висновки.

Розглянемо питання взаємодії органів управління з метою підтримки малозабезпечених верств населення.

Сьогодні дуже важливу роль відіграють облдержадміністрації. Їхні функції визначені ст. 23 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» і чітко визначає відносини та порядок організації місцевої діяльності. Тому розпорядженнями обласної державної виконавчої влади

створюються обласні координаційні комісії з питань соціального захисту малозабезпечених верств населення [13, с. 9].

Метою цих комітетів є вдосконалення та вирішення питань надання адресної допомоги малозабезпеченим верствам населення. При цьому, вирішуючи проблеми малозабезпечених громадян, є можливість надати певну допомогу у вигляді підтримки, яку можуть організувати певні установи чи організації.

Законодавство України та інші нормативно-правові акти відповідно гарантують соціальний захист та обмежують окремим категоріям громадян надання пільг та державної соціальної підтримки. Проте первісна система соціального забезпечення виявилася дещо неефективною з точки зору забезпечення соціального захисту.

В Україні щомісяця понад 1,7 мільйона малозабезпечених сімей отримують матеріальну допомогу, яка регулюється законами України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [22] та «Про соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [21] це є позитивною тенденцією, але при постійному наданні соціальної підтримки певний ефект має бути.

Соціальна підтримка держави полягає в наданні різнобічної допомоги, буквально соціального захисту для всіх категорій населення від тих чи інших негараздів, які виникають закономірно – через безробіття чи інші речі, що впливають на матеріальне забезпечення чи відсутність найелементарніших потреб.

Розглядаючи програми соціальної підтримки для розвитку соціального захисту малозабезпечених громадян, слід пам'ятати про три основні проблеми, які мають значний вплив на українську соціальну сферу:

- загальні соціальні витрати є непропорційно великими для країни з таким рівнем економічного розвитку (Україна має найвищі державні витрати на пенсії у відсотках від ВВП – близько 20%) і майже вдвічі перевищують, ніж у ЄС;

- соціальні послуги є неефективними, тому населення менш задоволене кількістю та якістю послуг, що надаються;
- соціальну допомогу отримують переважно ті, хто її не потребує, а ті, хто її отримує, не отримують достатньої соціальної підтримки [36, с. 180].

Важливе значення в соціальній допомозі має урядова ініціативна програма, спрямована на забезпечення окремих категорій населення, а саме малозабезпечених громадян та осіб пенсійного віку, осіб з інвалідністю з дитинства та дітей з інвалідністю, пільгових умов при задоволенні особливих потреб – ліків за зниженими цінами від виробника [34, с. 67].

Метою питань соціальної підтримки є більш системне забезпечення ефективних засобів реалізації програм розвитку соціальної сфери. Місцеві плани економічного та соціального розвитку є важливими, відповідно, підтримуються національними планами. Саме завдяки підтримці держави забезпечується належне забезпечення державного соціального захисту в Україні. Органи місцевого самоврядування, органи управління отримують фінансову підтримку, а держава, у свою чергу, надає підтримку з метою вирівнювання можливостей осіб у територіальних громадах через підтримку соціального забезпечення. Безумовно, питання підтримки малозабезпечених громадян регулюється через надання соціальної державної допомоги щодо пов'язаних із цим ризиків, які сьогодні мають багатогранний характер.

Необхідно також розуміти комплексність системи соціального захисту з боку держави, яка намагається реагувати як на громадян, дещо обмежених, можливо, через інвалідність чи вік, так і на громадян, які через початок економічної кризи ризику, почали отримувати нижчу заробітну плату і, отже, у розбитті на всю сім'ю їх може не вистачати на утримання одного члена сім'ї. Відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [21] та Закону України «Про державну соціальну допомогу дітям та дітям-інвалідам» [18], питання їх допомоги має значний вплив на ці категорії громадян і забезпечує життєво важлива соціальна

підтримка. Тому, вивчаючи соціальний захист малозабезпечених громадян через закони та нормативно-правові акти, ми вивчаємо найбільш проблемні групи цих громадян.

Система реалізації соціальних ініціатив, яка існує останніми роками, спрямована на покращення загальної ситуації, тому, розглядаючи ці категорії, ми коротко охарактеризуємо їх доступ до соціальних благ. Система соціального захисту малозабезпечених громадян є складною в тому числі через відсутність законодавчих актів, які б адекватно враховували цю систему з існуючими групами в цілому, а також через те, що сьогодні, коли виникають певні ризики для малозабезпечених громадян, загальні принципи для реалізації права на державну допомогу не згруповані, але бачимо певне дублювання соціальних виплат через різні законодавчі акти [37, с. 39].

На сьогоднішній день чітко не сформульоване питання здійснення органом управління більш ефективного регулювання та запровадження ризиків, пов'язаних з ймовірністю рецидиву захворювання (тобто медичного ризику) у сфері соціального захисту малозабезпечених громадян.

За відсутності ефективного регулювання національна система загальнообов'язкового медичного страхування просто не може задовольнити існуючі потреби. Забезпечення допомоги малозабезпеченим верствам населення часто є складним питанням через відсутність чітких нормативних норм у цій сфері.

Тому сучасний соціальний супровід малозабезпечених громадян розвинений недостатньо, оскільки залишаються питання щодо доцільності підтримки, що надається малозабезпеченим громадянам.

Соціальні ініціативи Президента спрямовані на певне покращення у цій сфері, але цього недостатньо, оскільки вони мають лише короткостроковий ефект і з часом потребують підняття на певний рівень відповідно до економічної ситуації. Тому питання, як ефективно вплинути на виникнення ризику бідності, є проблемою.

2.2 Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям

Державна соціальна допомога виплачується протягом шести місяців з дня звернення. Відповідно до Закону України «Про прожиткові мінімуми» прожитковий мінімум – це набір продовольчих товарів (далі – набір продуктів харчування) та набір мінімальних непродовольчих товарів (далі – набір непродовольчих товарів). продукти, достатні для забезпечення нормального функціонування організму людини та збереження здоров'я, та Мінімальний набір послуг (далі – набір послуг), необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб людини [40, с. 89].

Прожитковий мінімум визначається нормативними методами в середньодушовому розрахунку на місяць окремо для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення: діти до 6 років; діти віком від 6 до 18 років; працездатні особи; люди, які є недієздатними [37, с. 35].

До працездатних належать особи, які не досягли встановленого законодавством пенсійного віку.

Розмір життєвого забезпечення визначається виходячи з фактичних можливостей видаткової частини Державного бюджету України і затверджується одночасно з прийняттям закону про Державний бюджет України на відповідний рік. У порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, середньомісячним сукупним доходом сім'ї є середньомісячний дохід, одержаний усіма членами сім'ї протягом шести місяців [3, с. 75].

Малозабезпеченою сім'єю є сім'я, середньомісячний сукупний дохід якої з поважних або незалежних причин нижчий від прожиткового мінімуму сім'ї. Чи матиме сім'я право на цю допомогу, залежить не лише від доходу, а й від таких факторів, як її майновий стан, статус зайнятості працездатних членів сім'ї тощо.

Сім'я включає:

- чоловіка і дружину; рідних та усиновлених дітей цих осіб віком до 18 років, а також дітей, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх школах, професійних (професійно-технічних) і ЗВО до 23 років і не мають власних сімей;
- неодружених повнолітніх дітей, які з дитинства визнані особами з інвалідністю 1-ї та 2-ї груп або 1-ї групи та проживають з батьками;
- непрацездатних батьків чоловіка та дружини, які проживають разом з ними та перебувають на їхньому утриманні через відсутність власних доходів;
- особу, яка проживає та доглядає за самотнім особою з інвалідністю 1 групи;
- чоловіка і жінку, які проживають одним домогосподарством, не перебувають у шлюбі, мають спільних дітей [5, с. 68].

До середньомісячного сукупного доходу включаються такі доходи:

- залишок заробітної плати після сплати ПДФО;
- грошове забезпечення військовослужбовців;
- пенсія судді у відставці, щомісячне грошове утримання;
- стипендія, у тому числі проіндексованих розмірів, розрахованих відповідно до законодавства (крім соціальних виплат, що надаються на дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб, які перебувають у них);
- соціальні відрахування, які визначаються структурними підрозділами виходячи з потреби населення у соціальному захисті, а також виконавчих органів міських рад міст обласного значення,
- допомога по безробіттю, інші страхові виплати, що розподіляються фондом соціального страхування;
- грошові перекази, отримані з-за кордону;
- дивіденди за цінними паперами;

- інші доходи, відповідні відомості, отримані від ДФС та пенсійних фондів, а також задекларовані фізичною особою доходи [7, с. 67].

До середньомісячного сукупного доходу не включаються такі соціальні виплати:

- часткова допомога по вагітності та пологах одноразово;
- частина допомоги при усиновленні дитини, одноразова виплата;
- одноразова винагорода жінкам, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня»;
- державна соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають у сімейних дитячих будинках та прийомних сім'ях;
- допомога дітям, над якими встановлено опіку чи піклування;
- щомісячна адресна допомога ВПО на покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг;
- державна соціальна допомога, яка покривається надбавкою по догляду за дитиною з інвалідністю групи А;
- житлова допомога на оплату житлово-комунальних послуг;
- розмір сплачених особою аліментів (надати документальне підтвердження фактичної сплати);
- розмір отриманих аліментів;
- спеціальні бюджетні дотації на вирощування телят, народжених в особистих селянських господарствах;
- винагорода членів виборчих комісій та осіб, які беруть участь у роботі цих комісій, у тому числі в день голосування, дату визначення результатів голосування та результатів виборів;
- допомога громадських та благодійних організацій;
- допомога на поховання;

- матеріальна допомога дитячим будинкам сімейного типу, прийомним сім'ям, сім'ям, які виховують трьох і більше дітей (у тому числі дітей, які перебувають під опікою), що виплачується з місцевих бюджетів;
- допомога та компенсація, передбачені законом або рішенням органу управління, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, є разовими та отримуються протягом одного календарного року;
- вартість безоплатно отриманих санаторно-курортних путівок, технічних та інших засобів реабілітації, в тому числі грошова компенсація вартості самостійно придбаних технічних засобів реабілітації, вартість отриманих дитячих новорічних подарунків;
- суми відшкодування шкоди, заподіяної працівникам при виконанні ними трудових обов'язків;
- одноразова натуральна допомога «Пакунок малюка»;
- отримувати допомогу в рамках реалізації соціальних програм благодійності для відновлення добробуту жителів Донецької та Луганської областей та розвитку громад регіону;
- депозитні доходи;
- виплати з державного або місцевого бюджету на придбання житла [12, с. 61].

Призначення та виплата соціальної допомоги здійснюється підрозділом соціального захисту населення за місцем реєстрації уповноваженого представника малозабезпеченої сім'ї.

Соціальна допомога за місцем фактичного проживання призначається за умови відсутності за зареєстрованим місцем проживання заявника зазначеної допомоги. Служба соціального захисту населення використовує інформаційну систему для перевірки інформації про неотримання допомоги. У разі створення об'єднаної громади уповноважена особа, визначена виконавчим органом ради об'єднаної громади, приймає заяву з необхідними

документами для призначення державної соціальної допомоги та передає її до відповідного органу соціального захисту населення [10, с. 75].

У сільській місцевості заяви з необхідними документами для призначення соціальної допомоги опрацьовуються виконавчими органами сільських, селищних комітетів і передаються до відповідних органів соціального захисту населення. Зазначені виконавчі органи можуть визначати уповноважену особу для прийняття документів.

Для отримання соціальної допомоги подаються документи, що посвідчують особу уповноваженого представника сім'ї, довідки про склад сім'ї, декларації про доходи та майновий стан членів сім'ї (заповнюється відповідно до довідки про доходи кожного члена сім'ї) довідки про наявність та розмір земельної ділянки [2, с. 56].

Слід зазначити, що до заяви не входять державна соціальна допомога, призначена згідно із Законом України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», нараховані субсидії на оплату житлово-комунальних послуг, аліменти, сплачені членами сім'ї.

Орган соціального захисту населення приймає рішення про призначення або про відмову в призначенні соціальної допомоги протягом десяти календарних днів. У разі прийняття рішення про відмову в наданні соціальної допомоги орган соціального захисту населення письмово повідомляє про це уповноваженого представника сім'ї із зазначенням причин відмови та порядку оскарження рішення [36, с. 179].

Державна соціальна допомога надається строком на шість місяців.

Одиноким особам, які за результатами медико-соціальної експертизи визнані непрацездатними і не мають інших джерел існування, може призначатися державна соціальна допомога на період непрацездатності.

Самотні люди, які досягли 65 років і не мають інших джерел доходу, можуть користуватися державною довічною соціальною допомогою.

Умови, встановлені частинами другою та третьою статті 6 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»,

поширюються і на надання державної соціальної допомоги непрацевдатному подружжю [21].

Для призначення соціальної допомоги на наступний період уповноважена особа сім'ї подає заяву та декларацію про доходи і майновий стан. Довідка про склад сім'ї оновлюється лише у разі зміни складу сім'ї або якщо з моменту подачі наступної заяви на отримання допомоги до закінчення виплати пройшло більше одного повного календарного місяця.

Державна соціальна допомога виплачується щомісячно. Розмір державної соціальної допомоги визначається як різниця між прожитковим мінімумом сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом. До стабілізації економічної ситуації в Україні розмір державної соціальної допомоги визначається виходячи з прожиткового мінімуму. Прожитковий мінімум визначається відповідно до можливостей державного бюджету України та затверджується одночасно з прийняттям закону про державний бюджет України на відповідний рік [39, с. 56].

Для громадян, які набули статусу проживання та роботи (навчання) в межах гірських населених пунктів, прожитковий мінімум підвищується на 20 %. Максимальний розмір державної соціальної допомоги не може перевищувати розміру прожиткового мінімуму для сім'ї, крім випадків, передбачених частиною четвертою статті 5 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [21].

Розмір призначеної соціальної допомоги може бути зменшено до 50 відсотків, якщо сім'я не використовує можливість пошуку додаткових джерел доходу. Соціальна допомога може бути призначена без зменшення її розміру за рішенням районної, державної адміністрації та виконавчих комітетів міських і районних у містах рад (у разі їх створення) або комітетів у їх складі. У цьому випадку рішення про призначення соціальної допомоги приймається на підставі огляду матеріально-побутових умов сім'ї. З метою сприяння економічній самостійності малозабезпечених сімей, у яких працевдатна, але непрацююча особа бажає розпочати підприємницьку

діяльність у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, державна служба зайнятості може забезпечити економічний доступ до малозабезпеченим сім'ям за рахунок державного бюджету. Порядок, розмір та умови повернення допомоги на економічну самостійність малозабезпечених сімей визначаються Кабінетом Міністрів України.

2.3 Основні напрями оптимізації системи соціального захисту малозабезпечених сімей в Україні

Сьогодні кожен громадянин може звернутися за захистом своїх прав і свобод до органів юстиції, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а після вичерпання державних засобів захисту – до відповідних міжнародних судових інституцій чи міжнародних організацій, до яких приєдналася або бере участь Україна.

Сьогодні закладаються основи ефективної національної системи захисту прав і свобод людини, процесуально забезпечуючи функціонування відповідних механізмів захисту прав людини на національному рівні, діяльність, яка має мати позитивний вплив завдяки можливості порівняння аналіз. При забезпеченні соціального захисту громадян України важливою та важливою є загальносвітова тенденція відходу від традиційних державних схем соціального забезпечення та пошуку нових більш ефективних заходів соціального захисту, у тому числі недержавних.

Застосування та дотримання міжнародних норм у вітчизняному законодавстві сприяє вдосконаленню та належній організації діяльності всієї системи соціального захисту всіх громадян. Застосування міжнародних норм не забороняє розробку та пошук власних шляхів розвитку систем соціального захисту, зокрема малозабезпечених громадян, оскільки значна кількість цих громадян зазнає впливу різноманітних факторів соціального ризику [11, с. 212]. У процесі безперервного реформування та оновлення всієї правової системи намітився дуже важливий процес і тенденція розвитку соціальної правової системи, зокрема гуманізація, демократизація, інтеграція та соціалізація. Запровадження системи соціальної допомоги малозабезпеченим громадянам, безумовно, є відповідальним і важливим чинником, але питання сьогодні полягає в тому, що важливо вдосконалювати систему соціального захисту в цілому та її частини в країні, що розвивається, запроваджуючи більш ефективні механізми і важелі.

Тобто існує можливість гарантованого соціального захисту з боку держави, як гаранта прав, шляхом запровадження нових та дотримання існуючих правових механізмів. Розглядаючи це питання, можна з упевненістю сказати, що шляхи вдосконалення системи соціального захисту малозабезпечених громадян в Україні є. У розглянутому нами раніше робочому матеріалі зазначалося, що Україна має широкий спектр соціальних благ і пілг у світі. Відповідно, зазначимо, що впровадження більш жорстких механізмів контролю в існуючій системі соціального захисту населення надасть можливості для розвитку та перебудови в частині створення реальної системи оплати праці громадян, які цього дійсно потребують. Тобто ті громадяни, які постраждали від соціальних ризиків, чиє економічне становище є вкрай важким через можливість різкого падіння доходів або інших вкрай несприятливих наслідків [11, с. 213].

Сьогодні запровадження систем соціального страхування в багатьох сферах життя має на меті покращити умови соціального страхування. Тобто саме завдяки населенню з фіксованим мінімальним рівнем життя громадяни мають право отримувати та задовольняти свої щоденні потреби.

Забезпечення належного функціонування та створення прозорості та ефективної загальнодержавної системи загальнообов'язкового соціального страхування є необхідною передумовою якнайшвидшого наближення нашої держави до стандартів розвинутих країн, а саме забезпечення якісного рівня системи цивільного захисту. Формування нових пріоритетів соціальної політики має велике значення для розвитку та вдосконалення всієї національної системи захисту громадянського суспільства. Тобто створити таку економічну систему, згідно з якою держава має чітко враховувати наступні питання: щодо тіньової економіки та наявності незадекларованих доходів, низького рівня оплати праці високої кваліфікації, високого рівня розшарування населення за доходами тощо [10, с. 75].

Належний контроль за економікою призведе до загального покращення режиму доходів державного бюджету, однак реалізація та розвиток

соціального захисту малозабезпечених громадян не завжди має впливати лише на бюджетне фінансування, тому слід розглядати можливість пошуку нових джерел фінансування та забезпечення надання послуг громадянам із груп соціального ризику [12, с. 59].

Порядок надання соціальної допомоги понад 20 пільговим верствам населення України регулюється понад 40 нормативними актами законів та підзаконних актів, окремі положення яких містять суперечності та певні неузгодженості. Таким чином, існують певні недосконалості у нагляді та правовому забезпеченні забезпечення загальнодержавного соціального забезпечення, що не сприяє остаточному вирішенню проблеми соціального захисту населення та узгодженню з чинним соціально орієнтованим національним законодавством з нормами міжнародного права

На сьогоднішній день, хоча соціальна безпека налагоджена і почала реалізовуватися через медичне страхування, ця система не має цільових пунктів для практичного застосування, але її впровадження дасть новий варіант розвитку. Розвиток системи медичного страхування спрямований на створення механізму зниження витрат, пов'язаних з настанням подій медичного страхування, тому сьогодні така практика використовується в багатьох країнах. Це створює можливості підвищення довіри для малозабезпечених громадян і, відповідно, в деякій мірі виключає подібні ризики медичного страхування, а в деякій мірі полегшує дотування з державного бюджету. Метою створення страхових фондів та забезпечення можливостей добровільного медичного страхування в Україні є відповідно покращення медичного обслуговування в медичних закладах та надання більш якісної медичної допомоги при настанні страхових випадків [5, с. 25].

Тому встановлюються відповідні положення, тобто нормативна база під час впровадження та становлення соціального медичного страхування.

Для вдосконалення та розвитку системи соціального захисту малозабезпечених громадян необхідно на законодавчому рівні вирішити такі питання спеціального правового характеру:

1) Відсутність законодавчих актів, які б визначали загальні принципи соціального захисту, нагляду та правові механізми відносин у сфері соціального захисту та відповідні імплементаційні закони.

2) Перенасиченість, плутаниця та складність чинного законодавства та відсутність стабільності та послідовності в його формулюванні.

3) Невизначеність та суперечливість понять і термінології [37, с. 34].

Розробка уніфікованого нормативного акту більш чітко вплине на вирішення соціальних проблем, а саме в частині питань визначення соціального захисту малозабезпечених громадян.

Подібність у концептуальній природі призводить до нав'язування певної нормативної поведінки іншим, що є питанням неузгодженості між сферами застосування нормативної поведінки. Проте, якщо говорити про розвиток та вдосконалення системи соціального захисту, то слід розглянути інший напрямок реформування соціального захисту населення України. Це процес удосконалення існуючих форм і видів реалізації.

При детальному дослідженні Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [21]. На нашу думку, закон недостатньо враховує критерії щодо обмежень економічного становища громадян при отриманні достатнього доходу сім'ї за розміром життєзабезпечення. Ця ситуація є важливою, оскільки після детального вивчення питань надання пільг згідно з цим Законом ми маємо нагоду спостерігати, що деякі громадяни, які мають хороші умови проживання на місці та можуть вільно задовольнити свої найнеобхідніші потреби, все ж звертаються за пільгами, пов'язаними з тимчасовою втратою доходу або небажанням знайти вихід із загального лиха.

Тому для підвищення ефективності системи соціального захисту також необхідні заходи щодо розвитку системи соціального страхування (рис. 2.2):

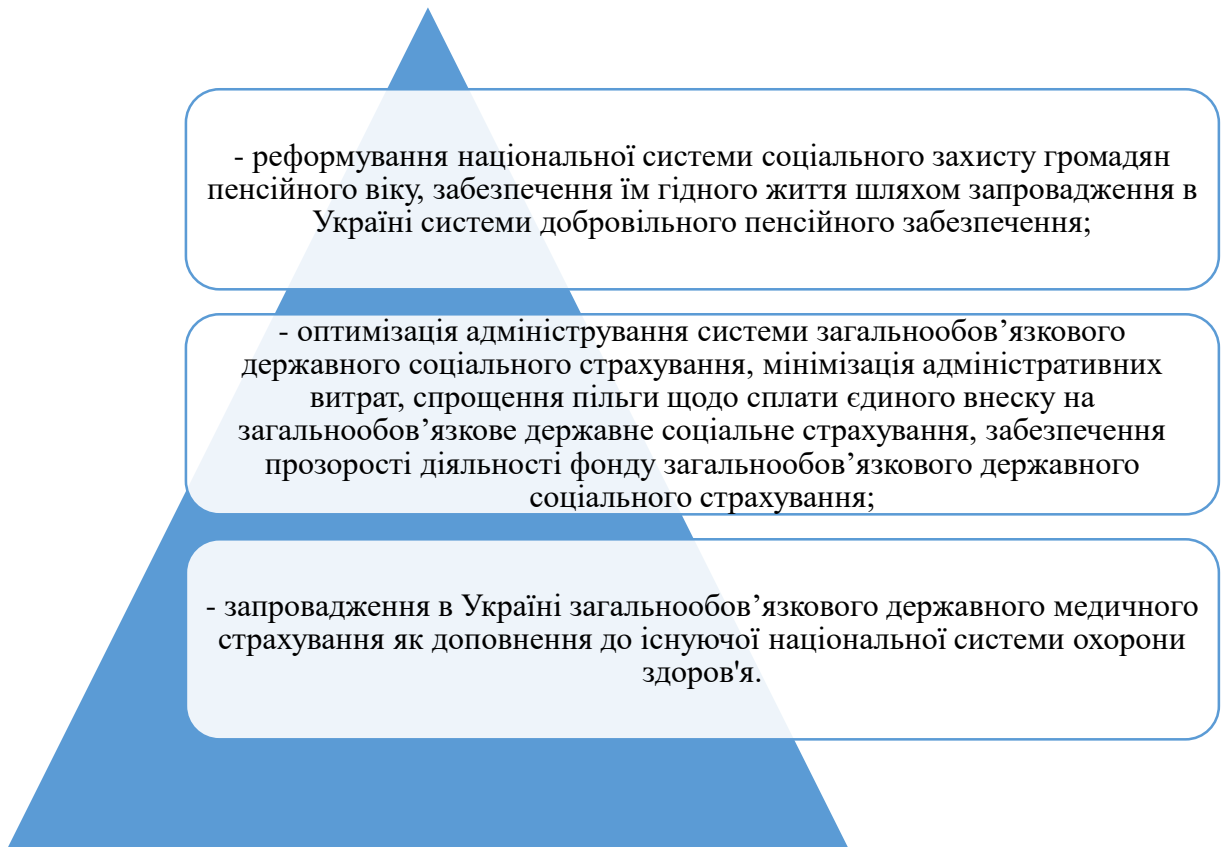

Рис. 2.2 Заходи, щодо розвитку системи соціального страхування

Важливо зосередити увагу на подальшій реалізації програм адресної допомоги малозабезпеченим громадянам, оскільки, незважаючи на впровадження цих програм та заходів, ситуація в цій сфері за підтримки органів місцевого самоврядування дещо покращується. Тобто ми матимемо ефективнішу та ефективнішу співпрацю, якщо за підтримки держави вдасться отримати необхідну допомогу завдяки знанню місцевої ситуації та ситуації кожного громадянина. Сьогодні, звичайно, для забезпечення бюджетної підтримки найбільш незахищених верств населення з низькими доходами через соціальні виплати, пільги, субсидії та інші системи соціальних виплат необхідно зосередити увагу на таких пунктах:

- детальне підвищення адресної соціальної підтримки населення;
- чіткий порядок надання видів державної соціальної допомоги;
- впровадити програми житлових субсидій та інтегрувати їх у національну систему соціальної допомоги;

- належним чином підвищити ефективність нагляду за системою соціального забезпечення;
- удосконалення існуючої методики визначення прожиткового мінімуму як базового нормативу для розрахунку загальнодержавного соціального страхування;
- зміни, зумовлені трансформацією міжбюджетних відносин з метою створення фіскальних передумов для здійснення земськими органами децентралізованих соціальних повноважень [39, с. 79].

Висновки до 2 розділу

Узагальнення результатів проведеного у цьому розділі аналізу системи фінансового забезпечення соціального захисту малозабезпечених сімей в Україні сприяло формулюванню наступних висновків.

Розглядаючи питання та проблеми в системі соціального захисту малозабезпечених громадян, ми маємо реально оновити правову базу чинних норм соціального захисту малозабезпечених громадян, оскільки в концептуальній системі є певні суперечності. Беручи за приклад систему соціального захисту громадян (у тому числі малозабезпечених) деяких країн, слід зазначити наявність правових норм, які регулюють певні основи концептуального механізму всієї сфери суспільних відносин. Важливим питанням є правильність та порядок призначення державних соціальних допомог малозабезпеченим громадянам, а саме достовірність даних, що подаються до розподільних та контролюючих органів, та фактична виплата самих допомог.

Як варіант певного удосконалення системи соціального захисту малозабезпечених громадян можна створити спеціальну базу даних для цієї категорії громадян із соціальними потребами, яка, в свою чергу, має відповідати вимогам для надання таких пільг. Окрім інституцій Міністерства соціальної політики України, спільною діяльністю має бути скориговано вдосконалення самої програми адресної допомоги, посилено об'єднання та

організацію підтримки органів місцевого самоврядування. Така співпраця має мати лише позитивний вплив і збільшити частку справді необхідних благ і соціального захисту пересічного малозабезпеченого громадянина.

ВИСНОВКИ

У процесі вивчення основних теоретичних аспектів соціального захисту та категорій соціального забезпечення було досліджено та порівняно основні правові категорії права соціального забезпечення: соціальний захист, соціальне забезпечення та соціальне страхування.

Вивчаючи нормативно-правову базу та теоретичні положення соціального забезпечення як основної категорії, робимо такі висновки: формування соціального забезпечення та посилення впливу цієї категорії врегульовано Конституцією України, тому розвиток інших соціальних складових суспільства соціальне забезпечення, соціальні гарантії та страхування мають бути належним чином врегульовані.

Розглянувши деякі приклади реалізації соціального захисту малозабезпечених громадян в Україні, ми робимо висновок про наявність певного потенціалу у реалізації та розвитку цього питання для вдосконалення існуючих соціальних механізмів допомоги.

Певним проявом може бути питання належного соціального захисту малозабезпечених громадян шляхом запровадження державних соціальних виплат, спрямованих на створення умов, за яких ці громадяни мають можливість отримати правову та матеріальну підтримку для виходу зі скрутного становища. соціальні ризики в цілому.

Отже, питання соціального захисту малозабезпечених громадян України забезпечене чинним законодавством, а тому має перспективи розвитку. Завдяки становленню та розвитку реформування економічної системи посилиться підтримка цього питання в усій суспільній сфері.

Вивчаючи соціальний захист малозабезпечених громадян відповідно до законодавства, вважаємо, що найбільш проблемними є останні групи, а саме: малозабезпечені сім'ї, діти з інвалідністю I-II ступенів, діти з інвалідністю до 18 років.

Наразі у сфері соціальних відносин, тобто у сфері соціального захисту в Україні, досі не повною мірою запроваджено належний контроль при реформуванні та вдосконаленні існуючої законодавчої бази, оскільки досі відсутні змістовні нормативні акти, які б регулювали поняття та його роль у суспільних відносинах.

Враховуючи проблеми системи соціального захисту малозабезпечених громадян, ми маємо також реалістично оновити законодавчу базу чинних норм соціального захисту малозабезпечених громадян, оскільки існують суперечності концептуального механізму.

Система соціального захисту малозабезпечених громадян є певною мірою складною саме через відсутність законодавчих актів, які б адекватно враховували цю систему з наявними верствами населення в цілому, а також через те, що у разі виникнення певних ризиків для малозабезпечених громадян на сьогодні загальні принципи реалізації права на державну допомогу не згруповані, але ми бачимо певне дублювання соціальних виплат через різні законодавчі акти.

Через відсутність ефективного регулювання нинішня система загальнообов'язкового національного медичного страхування просто не може задовольнити існуючі потреби. Забезпечення допомоги малозабезпеченим верствам населення часто є проблемою, оскільки в цій сфері немає чіткого регулювання.

Тому сучасний соціальний супровід малозабезпечених громадян розвинений недостатньо, оскільки залишаються питання щодо доцільності підтримки, що надається малозабезпеченим громадянам.

Норми міжнародного права чітко визначають основні права, основні категорії прав людини. Використовуючи міжнародний досвід, ми маємо можливість застосовувати власні норми, покращені порівняно з попереднім законодавством.

Оскільки Україна ратифікувала багато міжнародних договорів, ми маємо їх адаптувати або, навпаки, створювати щось нове, удосконалюючи

існуючі механізми забезпечення системи соціального захисту всіх верств населення.

Важливим питанням є правильність та порядок призначення державних соціальних допомог малозабезпеченим громадянам, а саме достовірність даних, які подаються до органів призначення та контролю, та фактична виплата самих допомог.

Одним із варіантів певного удосконалення системи соціального захисту малозабезпечених громадян є створення спеціальної бази даних для цієї категорії громадян із соціальними потребами, тому необхідний детальний професійний контроль за дотриманням при видачі таких допомог.

Крім органів Міністерства соціальної політики України та допоміжних організацій органів місцевого самоврядування, спільною діяльністю мають створюватися програми адресної соціальної допомоги.

Попри законодавчі протиріччя, така співпраця повинна мати лише позитивні наслідки та збільшити розподіл справді необхідних благ, забезпечивши соціальний захист малозабезпечених громадян по всій Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієнко І. С. Правове регулювання державних соціальних допомог малозабезпеченим особам в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.05. Львів, 2010. 18 с.
2. Баранник Л. Б. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення України: проблеми становлення та перспективи розвитку: монографія. Дніпропетровськ : ДДФА. 2012. 496 с.
3. Баранник Л. Б. Соціальний захист громадян навч. посібн. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2017. 246 с.
4. Базилевич В. Д. Страхова справа : підручник. Київ : Знання, 2011. 203 с.
5. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. Київ: Знання, 2011. С. 381.
6. Боков О. В. Механізм управління системою загальнообов'язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 25.00.02. Запоріжжя, 2010. С. 8.
7. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України : навч. посібн. Київ : Знання, 2005. 615 с.
8. Борецька Н. П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми : монографія. Донецьк : Янтар, 2001. 352 с.
9. Грибіденко І. Ф. Соціальний захист населення. *Україна*. 2009. № 12. 184 с.
10. Гірник О. О. Соціальне обслуговування за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук. 25.00.02. Київ, 2014. 193 с.
11. Дакал А. В. Зарубіжний досвід формування та реалізації державної політики щодо захисту прав дітей: роль інституту омбудсмана у справах дітей. *Вісник НАДУ при Президентіві України*. 2012. Вип. 4. С. 211 – 219.

12. Дема Д. І. Державне регулювання соціального захисту населення в країнах з ринковою економікою. *Фінанси України*. 2000. № 9. С. 59 – 62.
13. Кривобок Ю.В. Безоплатні соціальні послуги: перспектива в Україні. *Вісник пенсійного фонду в Україні*. 2011. № 2 (104). С. 8 – 12.
14. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
15. Офіційний сайт міністерства соціальної політики України, URL: <https://www.msp.gov.ua> (дата звернення 01.05.2023).
16. Про межу малозабезпеченості : Закон України : від 04.10.1994 р. № 190/94-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190/94-вр#Text> (дата звернення 09.03.2023).
17. Про екстрену медичну допомогу : Закон України від 18.06. 2013 р. № 30. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text> (дата звернення 08.03.2023).
18. Про основи соціальної захищеності інваліда в Україні : Закон України від 21.03.1991 р. № 21. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення 01.05.2023).
19. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 р. № 24. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення 01.05.2023).
20. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 05.11.1991р. № 3. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text> (дата звернення 16.03.2023).
21. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 01.06.2000 р. № 35. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text> (дата звернення 01.05.2023).
22. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 р. № 5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text> (дата звернення 17.02.2023).

23. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991р. № 15. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення 11.03.2023).

24. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001р. № 30. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 01.04.2023).

25. Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей : Закон України від 02.06.2005р. № 26. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15#Text> (дата звернення 07.05.2023).

26. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 р. № 48. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення 01.05.2023).

27. Про внесення змін до Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.02.2009 р. № 59. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=59-2009-%EF> (дата звернення 06.05.2023).

28. Порядок призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми. Офіційний сайт Міністерства юстиції. URL : <http://old.minjust.gov.ua/9908> (дата звернення 09.05.2023).

29. Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державної соціальної допомоги на догляд : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.04.2005 р. № 261. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/261-2005-%D0%BF> (дата звернення 04.05.2023).

30. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 04.04.2000р. №2017-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення 01.05.2023).

31. Про прожитковий мінімум: Закон України від 1999, № 38, ст.348. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text> (дата звернення 03.05.2023).

32. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення 02.05.2023).

33. Рунова Н. О. Правове регулювання соціального обслуговування в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Луганськ, 2011. 23 с.

34. Руженський М. М. Соціальний захист населення в умовах формування ринкової моделі економіки України : монографія. Київ : ІПК ДСЗУ, 2013. 318 с.

35. Сільченко С. О. Соціальне страхування: реалії та перспективи правового регулювання. *Проблеми трудового права*. 2011. № 102. С. 79 – 80.

36. Сокол М. В. Поняття критерії малозабезпеченості. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-4. С. 179 – 183.

37. Флорескул Л. Н. Система соціального захисту населення як чинник формування соціальної держави. *Вісник КНТЕУ*. 2009. № 2. С. 34 – 45.

38. Чернега О., Опалько В. Глобальна бідність: масштаби, тенденції і загрози розвитку : монографія. Донецьк : ДонНУЕТ, 2010. 235 с.

39. Шевчук П. І. Соціальна політика : навч. посібн. Львів : Світ, 2003. 400 с.

40. Ярошенко І. С. Право соціального забезпечення: навч. посібн. Київ : КНЕУ, 2005. 232 с.